

## СТВОРЕННЯ РОЗВИВАЛЬНОГО ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

### CREATION OF THE DEVELOPING EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN CONDITIONS OF PRESCHOOL EDUCATION

У статті на основі вивчення наукової літератури висвітлено типологію освітнього розвивального середовища закладу дошкільної освіти в педагогічному контексті. Автором проаналізовано різні підходи до визначення терміну розвивального середовища. Визначено, що розвивальне середовище закладу дошкільної освіти поєднує в собі природне довкілля, світ культури, сенсорно-пізнавальний простір, соціум, ігрове, мовленнєве середовище та середовище особистості дитини. Природне середовище сприяє становленню у дітей цілісного сприйняття природного довкілля, оволодінню елементарними уявленнями про явища та об'єкти природи та взаємозв'язки між ними. Предметно-розвивальне середовище охоплює все, що доступно безпосередньому сприйняттю і використанню в практичній діяльності. Предметно-ігрове середовище розширює елементарні уявлення дитини про довкілля, вдосконалює вміння використовувати за призначенням предмети та знаряддя, налагоджувати ігрову взаємодію, стимулювати до творчості. Мовленнєве середовище створює доброзичливу атмосферу і стимулює мовленнєву активність дошкільнят. Акцентовано, що розвивальний ефект середовища залежить не стільки від умов, скільки від характеру мовленнєвого спілкування вихователя та дошкільника, від тих ситуацій, способів, завдань, які будуть стимулювати мовленнєвий розвиток, активність і самостійність дитини дошкільного віку. Середовище власного «Я» дає уявлення дошкільнику про своє тіло та органи чуттів, характеризується комунікативними здібностями.

Конкретизовано основні вимоги принципів (безпечності; урахування статевих і вікових відмінностей; активності; емоціогенності, індивідуальної комфортності й емоційного благополуччя кожної дитини й дорослого; позитивно-емоційного навантаження; дистанції, позиції при взаємодії; колективності і гнучкого зонування; відкритості-закритості).

**Ключові слова:** середовище, освітнє середовище, розвивальне освітнє середовище, предметно-розвивальне середовище, заклад дошкільної освіти.

In the article, based on the study of scientific literature, the typology of the educational development environment of the institution of preschool education in the pedagogical context is highlighted. The author analyzes different approaches to the definition of the term of the developing environment. It is determined that the development environment of the institution of preschool education combines the natural environment, the world of culture, the sensory-cognitive space, the society, the game, the speech environment and the environment of the child's personality. The natural environment promotes the formation of children's holistic perception of the natural environment, the mastery of elementary ideas about the phenomena and objects of nature and the interconnections between them. Subject-developing environment covers everything that is accessible to direct perception and use in practice. The subject-game environment broadens the child's basic concepts of the environment, improves the ability to use objects and instruments as they are intended, to establish a gaming interaction, to stimulate creativity. The linguistic environment creates a friendly atmosphere and stimulates the speech activity of preschoolers. It is emphasized that the developing effect of the environment depends not only on the conditions, but on the nature of the linguistic communication of the educator and the preschool child, from those situations, methods, tasks that will promote and stimulate speech development, activity and independence of the child of preschool age. The environment of the self "I" gives the preschooler a presentation about his body and organs of sensation, characterized by communicative abilities where the child feels a member of a social group, is able to establish a joint activity.

The basic requirements of the principles are specified (safety, taking into account sexual and age differences, activity, emotionogenicity, individual comfort and emotional well-being of each child and adult, positive emotional load, distances, positions in interaction, collective and flexible zoning, openness-closeness).

**Key words:** environment, educational environment, developmental educational environment, subject-development environment, institution of preschool education.

УДК 373.2.091.2

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-14-2-38>

**Смолюк С.В.,**

канд. пед. наук,  
старший викладач кафедри педагогіки  
Східноєвропейського національного  
університету імені Лесі Українки

#### Постановка проблеми у загальному вигляді.

Практичне вирішення завдань сучасної дошкільної освіти потребує ґрунтовної психолого-педагогічної основи для організації освітнього процесу та створення розвивального середовища, що є важливим напрямом реформи дошкільної освіти.

#### Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання організації розвивального середовища як невіддільної частини дошкільної освіти досліджувались в працях Л. Виготського, Д. Ельконіна, О. Запорожця, А. Леонтєва, С. Рубінштейна та інших вчених. У цьому напрямку працювали і

працюють Л. Венгер, О. Дяченко, М. Поддяков, Ф. Сохін. Психологічні дослідження доповнювалися з аналогічними пошуками в галузі педагогічної теорії (В. Петровський, Л. Стрілецька). У психолого-педагогічній літературі значна увага приділяється вивченню особливостей середовища предметного, ігрового, творчого (М. Басов, П. Блонський, Д. Узнадзе та інші).

**Мета статті** – на основі аналізу літературних джерел і практики роботи педагогічних працівників дослідити організацію розвивального освітнього середовища закладів дошкільної освіти.

**Виклад основного матеріалу дослідження.**

Базовий компонент дошкільної освіти спрямовує педагогів на створення в закладі дошкільної освіти розвивального освітнього середовища, що сприятиме повноцінному розвитку дітей, забезпечить успіх діяльності дорослого в розвитку кожної дитини та підвищення якості дошкільної освіти в цілому.

Проаналізуємо різні підходи до визначення розвивального середовища і його видів.

Дослідник С. Новосолова, досліджуючи проблему розвивального середовища закладу дошкільної освіти, пропонує такі визначення основних понять, що розкривають сутність цього середовища.

Середовище (освітнє) – це єдність соціальних і предметних засобів забезпечення різноманітної діяльності дитини.

Розвивальне освітнє середовище – це комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних умов, що забезпечують організацію життєдіяльності дітей у дошкільному навчальному закладі.

Розвивальне середовище – це єдність соціальних і природних чинників, які можуть впливати прямо чи опосередковано, миттєво чи довготривало на життя дитини.

Предметно-розвивальне середовище – це сукупність природних і соціально-культурних предметних засобів найближчого і перспективного розвитку дитини, становлення її творчих здібностей, що забезпечують різноманітність діяльності [6, с. 11].

Науковці Т. Русакова та Т. Бреусова розглядають освітнє середовище як комплекс матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних, психолого-педагогічних умов, що забезпечують організацію життя дітей і дорослих у закладі дошкільної освіти [7, с. 125].

Розглядаючи освітнє середовище, С. Литвиненко зазначає, що середовище можна назвати освітнім лише тоді, коли життя дитини в цьому середовищі надає їй можливість для самореалізації; якщо головною ціллю освітнього середовища є особистісний розвиток усіх учасників освітнього процесу [5].

В. Ясвін визначає освітнє середовище як систему впливів і умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному і предметно-просторовому оточенні. Розвивальне освітнє середовище – це таке середовище, яке здатне забезпечувати комплекс можливостей для саморозвитку всіх суб'єктів освітнього процесу [9, с. 216].

М. Урбанська визначає освітнє середовище дошкільного навчального закладу як сукупність спеціально створених матеріальних і духовних

умов у відкритій педагогічній системі, в якій за рахунок активної взаємодії педагога і дошкільника на основі принципів синергетики виникає нелінійний резонансний ефект посилення малих педагогічних впливів, що сприяє узгодженню темпів і рівнів розвитку, становленню творчої особистості, а також виникненню якісно нового рівня дошкільної освіти [3, с. 156].

Узагальнюючи наукові підходи до тлумачення поняття «середовище», можемо констатувати, що більшість педагогів-дослідників під даним поняттям розуміють оточення, яке складається із сукупності природних, соціальних, матеріальних чинників, які прямо чи опосередковано впливають на особистість дитини.

Розвивальне середовище закладу дошкільної освіти поєднує в собі природне довкілля, світ культури, сенсорно-пізнавальний простір, соціум, ігрове, мовленнєве середовище та середовище особистості дитини.

*Природне середовище* вважається розвивальним за умови, якщо воно сприяє становленню у дітей цілісного сприйняття природного довкілля, прояву інтересу до нього; оволодінню елементарними уявленнями про явища та об'єкти природи, взаємозв'язки між ними; розвитку у дітей емоційно-ціннісного ставлення до природи; формуванню навичок екологічно доцільної поведінки.

Створення повноцінного *предметно-розвивального середовища* та забезпечення відповідної позиції вихователя в організації діяльності дошкільників є провідним засобом реалізації завдань сучасного реформування освіти. Предметно-розвивальне середовище, незалежно від специфіки закладу дошкільної освіти, повинно відповідати певним вимогам (за дослідженнями С. Новосолової), як-от: системність; врахування специфіки вікових етапів розвитку дитини, тобто специфіки як провідної діяльності (спілкування, предметної діяльності, гри), так і іншої, що виникає і розвивається до старшого дошкільного віку, тобто забезпечувати перехід дитини до наступного етапу розвитку, створення «зони найближчого розвитку»; можливість взаємодії дітей між собою і з дорослими, що сприяє формуванню в них навичок колективної роботи; можливість дитини жити у 3-вимірному предметному просторі, співмірному діям її рук («око – рука»), її зростанню в предметному світі дорослих [6, с. 15].

З урахуванням різних умов роботи закладів дошкільної освіти педагоги-вихователі можуть організовувати варіативне предметно-розвивальне середовище. Важливу роль у цьому відіграє його організація для кожного дошкільного віку, що має свою специфіку розвитку.

*Предметно-ігрове середовище* є розвивальним, якщо воно розширює, поглиблює та систематизує елементарні уявлення дитини про довкілля;

вдосконалює вміння дитини використовувати за призначенням предмети та знаряддя, виготовляти найпростіші вироби; вправляє в умінні самостійно визначати ігровий сюжет, робити його змістовним, розподіляти ігрові ролі, дотримуватися правил рольової поведінки, налагоджувати ігрову взаємодію, використовувати й розподіляти іграшки та ігрові атрибути, реалізовувати ігровий задум, перетворювати ігровий простір; орієнтує в творах мистецтва (образотворчого, музичного, театраль-ного, літературного), допомагає опановувати мову цих видів мистецтва, передавати художній образ різними мистецькими засобами, стимулювати до творчості [4].

*Мовленнєве середовище* вважається розвивальним, якщо воно створює доброзичливу атмосферу, в якій діти виявляють мовленнєву активність, вільно спілкуються між собою та з вихователем, вчаться, дізнаються про нове та цікаве, чують літературну мову, мають змогу самостійно обирати однолітків для спілкування, гри, трудової чи іншої діяльності, залучаються до мовленнєво-творчої діяльності [8, с. 243].

Створення розвивального освітнього мовленнєвого середовища складається з таких компонентів: спеціально організована мовленнєва діяльність дітей; спільна доросло-дитяча (партнерська) мовленнєва діяльність; вільна самостійна мовленнєва діяльність дітей.

Розвивальний ефект середовища залежить не стільки від умов, скільки від характеру мовленнєвого спілкування вихователя та дошкільника, від тих ситуацій, способів, завдань, які будуть стимулювати мовленнєвий розвиток, активність і самостійність дитини дошкільного віку [4].

*Середовище власного «Я»* дитини є розвивальним, сприятливим для її особистісного зростання, якщо дитина має уявлення про своє тіло та органи чуттів, орієнтується в умовах свого розвитку, дотримується гігієни тіла й діяльності, диференціює показники здоров'я і захворювань, зацікавлена у здоровому способі життя, характеризується витривалістю, визначає статеву належність, покладається на свою вправність; володіє азбукою емоцій, має високу пізнавальну активність, здатна до вольових зусиль, довіряє самооцінці, домагається визнання, має елементарну життєву перспективу; характеризується комунікативними здібностями; почувається членом соціальної групи, вміє налагоджувати спільну діяльність, чинити опір асоціальної поведінці однолітків, розв'язувати конфліктні ситуації, діяти за сумлінням [8, с. 243].

Необхідною умовою створення розвивального середовища в закладі дошкільної освіти є опора на особистісно-зорієнтовану модель взаємодії між учасниками освітнього процесу. Ця умова дотримується через реалізацію таких принципів розви-

вального середовища: безпечності; урахування статевих і вікових відмінностей; активності (передбачає надання можливості дівчаткам і хлопчикам виявляти свої схильності і здібності відповідно до прийнятих у суспільстві еталонів жіночності і чоловічності); емоційності, індивідуальної комфортності й емоційного благополуччя кожної дитини й дорослого (надання «особистісного простору», можливості усамітнитися, зайнятися улюбленою справою); позитивно-емоційного навантаження; дистанції, позиції при взаємодії (формування умов для довірчого спілкування дорослий-дитина, дитина-дорослий); колективності і гнучкого зонування (наявність фізкультурних, музичних, театральних приміщень та творчих майстерень тощо); відкритості-закритості (передбачає функціонування середовища як відкритої системи, здатної до зміни, корегування і, найголовніше, до розвитку) [6, с. 13].

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що реалізація зазначених принципів у процесі створення розвивального освітнього середовища дозволяє забезпечити максимальний психологічний комфорт для кожної дитини, створити можливість для реалізації її права на вільний вибір виду діяльності, ступеня участі в ній, способів її здійснення і взаємодії з тими, хто оточує. Водночас таке розвивальне середовище дозволяє вихователю вирішувати конкретні освітні завдання, залучаючи дітей до процесу пізнання і засвоєння навичок і вмінь, розвиваючи допитливість, творчість, комунікативні здібності.

У сучасному закладі дошкільної освіти працюють педагогічні працівники, до яких належать: вихователі, музичні керівники, інструктори з плавання та фізичної культури, вчителі-логопеди, практичний психолог, вчитель з іноземної мови. Кожен з них повинен максимально долучитися створити розвивальне освітнє середовище, що забезпечить активізацію процесів творчого та інтелектуального розвитку дитини-дошкільника, а отже, процесів самопізнання й самооцінки.

**Висновки.** Отже, створення оптимального розвивального середовища в дошкільному закладі, в якому зростає дитина, є важливою умовою ефективної підготовки до майбутнього самостійного життя і одним з основних завдань педагогічного колективу. Адже організоване належним чином розвивальне середовище, враховуючи повноцінність освіти і виховання, повинно створювати умови для: пізнавального розвитку дошкільника (створення умов для його пізнавальної діяльності; можливостей для експериментування, систематичних спостережень за об'єктами живої і неживої природи; посилення інтересу до явищ природи, до пошуку відповідей на цікаві для дитини запитання і постановки нових запитань); естетичного розвитку дошкільника (розвиток уміння бачити красу навко-

лишнього природного світу, різноманітність його фарб і форм, віддавати перевагу об'єктам природи перед штучними об'єктами); оздоровлення дитини (використання екологічно безпечних матеріалів для оформлення інтер'єрів, іграшок; озеленення території; створення умов для екскурсій, занять на свіжому повітрі); формування моральних якостей дитини (створення умов для щоденного спостереження за живими об'єктами і спілкування з ними; формування бажання і вміння берегти навколишній світ природи; виховання почуття відповідальності за стан довкілля, емоційного ставлення до природних об'єктів); формування екологічно грамотної поведінки (розвиток навичок раціонального природокористування та догляду за рослинами).

Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у вивченні зарубіжного досвіду створення розвивального освітнього середовища закладу дошкільної освіти та впровадження цього досвіду в освітній процес закладів дошкільної освіти України.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базовий компонент дошкільної освіти. *Дошкільне виховання*. 2012. № 7. С. 4–19.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / наук. керівник Кононко О.Л. Київ : Світич, 2008. 430 с.
3. Кошіль О.П. Освітнє середовище дошкільного навчального закладу: генеза та сутнісний зміст поняття. *Освітологічний дискурс*. 2017. № 3-4. С. 150-162. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys\\_2017\\_3-4\\_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys_2017_3-4_14).
4. Крутій К. Освітній простір дошкільного навчального закладу. Ч. 1: Концепції, проектування технології створення. Запоріжжя : ЛІПС, 2009. 320 с.
5. Литвиненко С.В. Развитие познавательной активности в преддошкольный период. *Журнал научно-педагогической информации*. 2010. 4. URL: <http://www.paedagogia.ru/2010/41-04/208-litvinenko>.
6. Писарчук О.Т. Особливості формування предметно-розвивального середовища дошкільного навчального закладу. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Педагогіка»*. 2014. № 4. С. 9–17.
7. Русакова Т.Г., Бреусова Т.А. Эстетическая развивающая среда образовательного учреждения поликультурного региона: компоненты, функции, критерии оценки. *Вестник ОГУ*. 2011. №9 (128). С. 125–129.
8. Сотник М., Смолюк С. Розвивальне середовище закладу дошкільної освіти / *Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми педагогічно освіти: європейський і національний вимір»* (28–29 травня 2019 р.) / за ред. А.В. Лякішевої. Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2019. С. 241–244.
9. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. Москва : Смысл, 2001. 366 с.